

Lucretius

Život a pramenná svědectví: Nejrozsáhlejší životopisný záznam o Lucretiovi najdeme v Hieronymově překladu *Kroniky (Chronicon)* Eusebia z Kaisareie. Hieronymus sem totiž zařadil i údaje o římských autorech převzaté ze Suetoniova díla *O básnících (De poetis)*: *Titus Lucretius poeta nascitur: qui postea amatorio poculo in furorem versus, cum aliquot libros per intervalla insaniae conscripsisset, quos postea Cicero emendavit, propria se manu interfecit anno aetatis suae XLIV.* – “*Titus Lucretius byl rozený básník. Poté, co vypil nápoj lásky, se pomátl a jen v okamžicích jasnozřivosti svého šílenství pak sepsal několik knih, které později upravil Cicero. Zabil se vlastní rukou ve čtyřicátém čtvrtém roce svého života.*” Je ne snadné dosadit do této zprávy správné datum a sladit ji s údaji, jež uvádí Aelius Donatus v *Životě Vergiliově (Vita Vergili)*: s určitostí lze potvrdit jen to, že Lucretius se narodil v devadesátých letech a zemřel v polovině padesátých let 1. stol. př. n. l.

Některé rukopisy Hieronymova díla kladou básníkovo narození do r. 96, jiné do r. 94 př. n. l. Rok úmrtí by se tak pohyboval mezi r. 53 a 51 př. n. l. Gramatik Aelius Donatus ale tvrdí, že Lucretius zemřel v roce, kdy Vergilius ve svých sedmnácti letech oblékl mužskou togu a konsulát zastávali – tak jako r. 70 př. n. l, v roce Vergiliova narození – Pompeius s Crassem. Jejich druhý konsulát však ve skutečnosti spadá do r. 55, nikoliv 53 př. n. l. Proto se předpokládalo, že údaj o Vergiliově věku je mylný a že mu tehdy bylo nikoliv 17, nýbrž 15 let. Datum, které pak takto dostaneme – 15. října 55 př. n. l. –, by mohlo souhlasit s Hieronymovým údajem, ovšem za předpokladu, že zde došlo k záměně jmen u konsulů na r. 94 a 98 př. n. l., kam by se měl klást rok Lucretiova narození. Dnes se za nejpravděpodobnější mezníky

obecně považují roky 98 a 55 př. n. l. Přetrvává nicméně značná nejistota.

Je nutno s největší pravděpodobností odmítnout Hieronymovu zprávu o Lucretiově šílenství, neboť se o tom nikdo před ním nezmiňuje, ba ani Lactantius, který básníka sice viní z “pomatenosti”, ale jen obrazně: kdyby to byla pravda, jistě by takový údaj, pokud by se o něm dozvěděl, uvedl. Obvinění se patrně zrodilo v křesťanských kruzích ve 4. stol. n. l. a mělo znevážit Lucretiovu protináboženskou polemiku. Jistou platnost mu propůjčují i někteří současní znalci ve snaze obhájit vratkou domněnku o Lucretiových stavech zoufalství, majících základ v jakési patologické depresi: pokoušejí se tím postavit do protikladu některé rysy Lucretiova “pesimismu” a Epikúrova “optimismu”.

Nic jistého nelze tvrdit ani o básníkově původu. Vyskytl se názor, že pocházel z Kampánie, protože právě v Neapoli vzkvétala epikúrejská škola a protože Lucretiova Venuse, k níž se básník obrací v předmluvě díla, má podobné rysy jako *Venus Physica* uctívaná v Pompejích. Nutno však připustit, že jak tato domněnka, tak další, podle níž bývá na základě nečetných místopisných odkazů v díle považován za Lucretiovo rodiště Řím, postrádají pevného opodstatnění. Zajímavé by také bylo zjistit, ze které společenské vrstvy Lucretius pocházel. Avšak z tónu slov, jimiž se básník v díle obrací k urozenému Memmiovi, nelze určit, zda se mu sám klade naroveň, nebo zda spíše patřil mezi propuštěnce. Ovšem ani tento fakt v žádném případě nezpochybnuje šíři vzdělání, kterého se básníkovi dostalo. Obsáhlejší zprávy najdeme ve stručném životopise, jehož autorem je humanista Girolamo Borgia. Tento text – tzv. *Vita Borgiana* – byl objeven r. 1894. Tvrdí se tu, že básník žil v “úzkém přátel-

ství” s Ciceronem, od něhož údajně přijal některé podněty v otázce stylu, a že se stýkal též s Titem Pomponiem Attikem, Markem Iuniem Brutem a Gaiem Cassiem, tedy s významnými osobnostmi první poloviny 1. stol. př. n. l. Většina současných odborníků však považuje *Životopis (Vita Borgiana)* za pouhý humanistický podvrh. Jediný odkaz na Lucretia v Ciceronově díle se nachází v dopise bratru Quintovi z prosince r. 54 př. n. l.: *Lucreti poemata, ut scribis, ita sunt, multis luminibus ingeni, multae tamen artis* – “*Lucretiovy básně jsou takové, jak píšeš, plné záblesků nadaného ducha a velkého básnického mistrovství*” (*Ad Quintum fratrem [Dopisy Bratru Quintovi]*, II, 9, 3).¹ Někteří badatelé z tónu slov vysuzují, že věta mohla být napsána nedlouho po básníkově smrti – ta nastala patrně v říjnu r. 55 př. n. l. – a že Cicero tehdy poprvé pročítal rukopis, který mu byl svěřen k uveřejnění (viz výše Hieronymovu zmínku o tom, že Cicero básně “upravil” – *emendavit*). Taková domněnka je však vratká.

Dílo: Báseň *De rerum natura (O přírodě)* je rozvržena do šesti knih, jejichž rozsah se pohybuje přibližně mezi 1 100 a 1 500 hexametry. Celek má 7 415 veršů. Je to dílo patrně nedokončené či alespoň postrádající konečnou autorskou úpravu. Je věnováno urozenému Memmiovi, kterého lze pravděpodobně ztotožnit s Gaiem Memmiem, přítelem a ochráncem Catullovým a Cinnovým. V pasáži Hieronymovy *Kroniky (Chronicon)* obsahující Lucretiovy životopisné údaje se tvrdí, že báseň *O přírodě* po básníkově smrti upravil a uveřejnil Cicero. Kompletní text díla se dochoval ve dvou kodexech z 9. století, nazývaných dle podélného a čtvercového tvaru *Oblongus* a *Quadratus* (zkratky *O* a *Q*) a dnes uložených v nizozemském Leydenu. Některé části jsou obsaženy i na volných kodexových listech (*schedae*), jež se dochovaly v Kodani a ve Vídni. Některé humanistické kodexy jsou prepisem kodexu, jež Poggio Bracciolini objevil r. 1418 na cestách po Německu. První tištěné vydání vyšlo r. 1473 péčí Ferranda da Brescia.

1. Lucretius a římský epikúreismus

Proti-epikúrejský postoj čelných římských vrstev

Až na stroze nesnášenlivého Catona Staršího (srov. str. 95) zaujaly vůdčí římské vrstvy k pronikání řeckého myšlení postoj vcelku vstřícný, avšak obezřetný, tak aby bylo možno vyloučit ty prvky, které mohly ohrozit uspořádání římského státu a jeho instituce (*res publica*) a narušit tradiční obyčej a “mrav předků” (*mos maiorum*). Touto cestou se ubírala kulturní elita se skupená kolem Scipiona a potom i Cicero. Není jistě náhoda, že právě on se snaží svým obratným filozofickým eklekticismem postavit epikúreismu nepřekonatelnou hráz (srov. str. 192nn.). V epikúreismu je totiž spatřován rozkladný činitel ohrožující tradiční mravnost, především proto, že za nejvyšší dobro prohlašuje slast, navádí k hledání životního klidu a tím odvrací občany od veřejné činnosti a péče o instituce. Nemenší nebezpečí plynulo z Epikúrova postoje k bohům: tvrzení, že bohové do lidských záležitostí nezahájí, mohlo být na obtíž vládnoucí vrstvě, pro kterou bylo oficiální náboženství mocenským nástrojem.

¹ Je obtížné přesně vyložit smysl Ciceronových slov a odborníci v tom dosud nedosáhli jednoznačné shody. Výše uvedený překlad je nutno považovat za jeden z možných.

Mezi základní body nauky epikurejců patří:

- bohové svět ani nestvořili, ani do něho nezasahují. Epikúros bohy přímo nepopírá, ale žije podle něho "mezi světy" a o lidské záležitosti se nestarají. Tím chce zbavit lidi strachu z bohů.
- chce zbavit lidi strachu ze smrti (Když jsme tady my, není tu smrt, když je tu smrt, nejsme tu my.)
- tím, že se člověk zbaví obou druhů strachu, tj. strachu z bohů a ze smrti, už nic nebrání tomu, aby směřoval ke svému pravému cíli, jímž je podle Epikúra **blaženost**, což podle něj znamená získávat slast a vyhýbat se strastem. (To ovšem nelze interpretovat tak, že by učil bezuzdnému holdování smyslové rozkoši.)

Báseň a její obsah:

Název Lucretiovy básně *De rerum natura* (O přírodě) je věrným překladem názvu stěžejního a dnes ztraceného názvu Epikúrova spisu *Peri fyseós*. *De rerum natura* je **jediným dochovaným římským didaktickým eposem**.

Báseň se člení do tří dyád, tedy do tří celků po dvou knihách. První knihu otvírá hymnus k oslavě Venuše, zosobnění plodivé síly přírody. V první dyádě je vyložena epikúrejská **fyzika** (atomy se pohybují nekonečným prázdňem, shlukují se a vytvářejí skutečnost). V dalších dvou knihách, tedy druhé dyádě, následuje Epikúrova **antropologie** (tělo i duše se skládá z atomů, byť různé povahy, duše tedy zaniká zároveň s tělem; není žádný posmrtný život jako odměna či trest). Třetí dvojice knih se zabývá **kosmologií** (svět je pomíjivý, je to jeden z mnoha existujících světů; proslulá je pasáž o původně zvířecím způsobu života lidstva; přírodní úkazy, jako blesk a zemětřesení, mají přirozený výklad, vylučuje se zásah bohů).

Otázky k Lucretiovi (na co se mohou ptát při zkoušení):

1. Do kterého období římské literatury řadíme Lucretia? (Viz Periodizace římské literatury.)
2. Jaká známe základní data o Lucretiově životě? Je shoda o jeho životopisných údajích?
3. Jakou měl povahu Lucretius? Jak lze chápat Hieronymovu zprávu o tom, že nebyl zcela duševně zdrav?
4. Jak se nazývá Lucretiova báseň? Do jakého žánru ji řadíme?
5. O čem báseň pojednává? Formulujte nějakou myšlenku tohoto díla nebo stručně popište jeho obsah.
6. Který významný spisovatel se postaral o konečnou úpravu a uveřejnění Lucretiova díla? Souhlasil s obsahem Lucretiovy básně a filozofie, kterou v ní představoval?
7. Dokážete stručně charakterizovat hlavní rysy filozofického směru, kterým byl Lucretius ovlivněn? Kterého řeckého filozofa si nejvíce vážil?
8. Jak byla přijímána tato (Lucretiova) filozofie v Římě a proč k ní měli Římané právě "takový" postoj?
9. Znáte nějakého jiného římského básníka, v jehož díle můžeme najít ozvěny této filozofické nauky? ("Carpe diem!")